

XIZMAT KO'RSATISHNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILiy-HUQUQIY ASOSLARI

Ergasheva Aziza Farmonovna,
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti

Xizmat ko'rsatish sohasi sanoat va ishlab chiqarish tarmoqlaridan ikki baravar ko'p, shuningdek jahon iqtisodiyotining 63,6 foizini tashkil qiladi. Amerika Qo'shma Shtatlari dunyodagi eng katta xizmat ko'rsatish sohasiga ega mamlakat hisoblanadi. Xizmat ko'rsatish sohasining o'ziga xos xususiyatlariga ega: xizmatlar ishlab chiqarilmaydi va ularni tashish mumkin emasligi; xizmatni yetkazib berish va iste'mol qilishni ajratish mumkin emas; xizmatlar bir vaqtning o'zida ishlab chiqarilishi va iste'mol qilinishi; xizmatlarni kelajakda foydalanish uchun saqlab bo'lmasligi kabilar.

O'zbekiston Respublikasi qonunchilik hujjatlarida xizmatlar sohasiga shunday ta'rif beriladi: Xizmatlar sohasi bu — korxonalar, tashkilotlar, shuningdek, jismoniy shaxslar tomonidan ko'rsatiladigan turli xil xizmatlar, ishlab chiqarishni o'z ichiga olgan umumlashtirilgan toifadir. Bu mamlakatning savdo, professional va maishiy xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan iqtisodiy tarmog'idir[1]. Bu borada mamlakatda bir qancha Prezident farmon va qonunlari qabul qilingan:

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida";

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 -yil 12-iyundagi PF-91-son "Aholini hunarmandchilikka jalb qilish va hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni;

2021-yil 30-sentyabrdagi PF-6318-son "Xizmatlar sohasini qo'llab-quvvatlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni;

2022-yil 27-yanvardagi PQ-104-son "Xizmatlar sohasini rivojlantirishga oid qo'shicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi;

2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi;

2021-yil 11-maydagi PQ-5113-son «Xizmatlar sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi;

2021-yil 30-dekabrda PQ-77-son «Hunarmandchilik faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi;

2019-yil 28-noyabrdagi PQ-4539-son "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi;

2017-yil 17-noyabrdagi PF-5242-son «Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandchilikni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi;

2017-yil 17-noyabrdagi PQ-3393-son ««Hunarmand» uyushmasi faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorlari.

J. M. Pardayev[2] ilmiy ishlarida O'zbekiston Respublikasi "Iqtisodiy faoliyat turlari umumdavlat tasniflagichi"ga (IFUT 2-tahrir) ko'ra, respublikamizda xizmatlar sohasi ma'lum bir

belgilariga ko'ra tasniflagan. Ushbu tasniflagichga asoslangan holda xizmat ko'rsatish korxonalarining iqtisodiy ahamiyati jihatidan guruhlashtirilgan (1-rasm).

Bugungi kunda xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalarining faoliyat turiga ixtisoslashuviga ko'ra, yuqorida keltirilgan xizmat ko'rsatish korxonalardan tashqari, yana bir qator ularning turlari borki, ular jumlasiga, oliy, o'rta maxsus, kasb-hunar, umumta'lim, maktabgacha ta'lim davlat muassasalarida tijorat asosida ta'lim olishni, shuningdek, radio va televideniye, internet-kanallar va pochta aloqalarini qo'shgan holda har qanday darajadagi xususiy ta'lim olish va xohlagan kasbga o'qishni ixtisoslashganta'lim sohasidagi xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalar, stasionar shifoxona muassasalari, poliklinikalar, stomatologiya muassasalari va tibbiy laboratoriyalar tomonidan pullik asosida ko'rsatilgan kompleks xizmatlarni ko'rsatadigan sog'liqni saqlash sohasidagi xizmatlar ko'rsatadigan korxonalar, shartnomada nazarda tutilgan talablarga muvofiq loyihalar, izlanishlar, konstruktorlik va texnologik ishlar hamda ko'rsatilgan xizmatlar, shuningdek, qurilish ishlari ustidan nazorat va boshqa injenerlik xizmatlar ko'rsatadigan me'morchilik, muhandislik izlanishlari, texnik sinovlar va tahlil sohasidagi xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalarni ham keltirish mumkin.

O'zbekistonda, aynan Buxoro viloyatida hunarmandchilikni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, uni qayta tiklash va rivojlantirish zarurati quyidagilar bilan bog'liq:

hunarmandchilik ayni paytda kapitalni dastlabki jamg'arish vositalaridan biri bo'lgan holda aholining ancha keng qatlamlari uchun tirikchilik vositasini ta'minlaydi;

hunarmandchilik mahsulotlari bozorni tovar va xizmatlar bilan to'ldirishga yordam beradi va bir qator ishlab chiqarish tarmoqlarida yirik ishlab chiqaruvchilar bilan raqobatlasha oladi;

hunarmandchilik mahsulotlarini qo'lda ishlab chiqarish bozor o'zgarishlariga yanada moslashuvchan javob berish qobiliyatiga ega, bu uning nisbiy barqarorligini ta'minlaydi;

hunarmandchilikning rivojlanishi ishsizlik darajasini pasaytiradi;

hunarmandchilik xalqning tarixiy va maishiy an'analari va madaniyatini saqlaydi va rivojlantiradi;

hunarmandchilik ishlab chiqarishiga jalb qilish aholining tashabbuskorligini rivojlantiradi, shaxsning shaxsiy fazilatlarini ochishga imkon beradi, uning o'zini-o'zi anglashi va bozor munosabatlariga jalb qilinishiga yordam beradi;

hunarmandlar qatlami o'rta sinfnig bir qismi bo'lib, ularning mavjudligi jamiyat barqarorligini ta'minlaydi.

Hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishning o'ziga xos xususiyatlari ko'proq mahalliy bozorga yo'naltirilganligini hisobga olib, davlat tomonidan, birinchi navbatda, hududiy miqyosda qo'llab-quvvatlanishi va quyidagilarni o'z ichiga olishi shart deb hisoblaymiz:

– kichik biznesni rivojlantirish uchun ajratilayotgan mablag'lar hisobidan imtiyozli subsidiyalar va kreditlar berish;

– hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash infratuzilmasini yaratishga ko'maklashish:

konsalting xizmatlari tizimini tashkil etish (hunarmandchilik korxonalarini tashkil etish va faoliyat yuritishda konsalting yordami);

Xizmat ko'rsatuvchi korxonlarning turlari

Aloqa va axborotlashtirish xizmat ko'rsatuvchi korxonalar	Aloqa sohasidagi xizmatlarni, shu jumladan telefon, teleks, telegraf, radioeshittirish, elektronpochta, suniy yo'ldosh, faksimile va boshqalarni ishlatib ovoqli ma'lumot, tasvir va boshqa axborot oqimlarini uzatish xizmatlarini ko'rsatishga ixtisoslashgan
Moliyaviy xizmat ko'rsatuvchi korxonalar	Banklarning moliyaviy vositachiligi xizmatlari (moliyaviy lizing, kredit berish), shu jumladan, masofaviy bank xizmatlari (internet-banking, mobil -banking), investitsiya fondlari va boshqa moliyaviy tashkilotlarning moliyaviy vositachiligi, moliya bozorlari (fond va valyuta birjalari) faoliyatining yordamchi moliyaviy vositachiligi va boshqa moliyaviy xizmatlarini ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalar (muassasalar)
Transport xizmatlarini ko'rsatuvchi korxonalar	Transportning barcha turlarida yuklarni va yo'lovchilarni tashish faoliyati, shuningdek, transportirovka qilishda yordamchi xizmat turlari, jumladan, logistik xizmatlarni ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalar
Yashash va ovqatlanish xizmatlarini ko'rsatuvchi korxonalar	Mehmonxonalar, otellar, motellar va boshqa yashash uchun joylar kabi qisqa muddatli turar joy bilan ta'minlash va oziq-ovqat mahsulotlari va ichimliklar yetkazib berish bo'yicha ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalar
Savdo xizmatlarini ko'rsatuvchi korxonalar	Ulgurji va chakana xizmatlarni birlashtirib, shuningdek, boshqa shaxs manfaatlarini uchun tovarlarni oldi-sotdi shartnomalari, komissiyalari yoki agentlik shartnomalari asosida sotilgan vositachilik xizmatlari hamda avtomobil va mototsikllarni ta'mirlash xizmatlarini ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalar
Ko'chmas mulk bilan bog'liq xizmatlarini ko'rsatuvchi korxonalar	Ko'chmas mulk bilan bog'liq operatsiyalar bo'yicha xizmatlar ko'rsatishga ixtisoslashgan korxonalar

1-rasm. O'zbekistonda xizmat ko'rsatuvchi korxonalar turlari.

- tovar, xomashyo va materiallar bozorlarini axborot bilan ta'minlash, seminarlar, yarmarkalar, ko'rgazmalar va boshqalarni o'tkazish;
- reklama va marketing faoliyatini tashkil etish;

- hunarmandchilik mutaxassisliklari bo'yicha o'qitish va stajirovkalarni tashkil etish uchun sharoit yaratish;
- hunarmandchilik ishlab chiqarishni rivojlantirishga ko'maklashuvchi, shu jumladan ommaviy axborot vositalari orqali qulay jamoatchilik fikrini shakllantirish;
- hunarmandchilikni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishning hududiy dasturlarini ishlab chiqish;
- huquqiy ta'minot bo'yicha:
- hunarmandlarning yaratilgan mahsulotlarga bo'lgan mualliflik huquqini himoya qilish;
- advokat maslahatini tashkil etish.

Hunarmandchilik sohasini rivojlantirish va mavjud muammolarni kompleks hal etish imkonini beruvchi davlat darajasidagi ustuvor chora-tadbirlardan biri notijorat tashkilotlar shaklida hunarmandchilik markazlari va hunarmandchilik palatalarini tashkil etishdan iborat.

Hunarmandchilikda biznes muhitini yaxshilash va kengaytirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning eksport salohiyatini oshirish bugungi kunda O'zbekiston iqtisodiyoti siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekistonda Hunarmandlar uyushmasi tashkil etilgan bo'lib, hozirgi kunda turizm sohasida faoliyat yuritayotgan hunarmandlar umumiy soni 1146 nafarni tashkil etadi[3].

So'nggi yillarda hunarmandchilikni yanada rivojlantirish bo'yicha O'zbekiston Savdo-sanoat palatasi va "Hunarmand" uyushmasi hamkorlikda qator ishlarni amalga oshirib kelmoqda. Natijada 2022 yil yanvar-dekabr oylarida quyidagi ishlar amalga oshirildi:

1. Hunarmandchilikni rivojlantirish dasturi doirasida ajratiladigan kreditlar, subsidiyalar va usta-shogird maktablari tashkil topishi hisobiga 2022 yilda 80 ming (15 501 usta, 64 499 shogird) nafar fuqaroning bandligini ta'minlashni maqsad qilib olgan bo'lib, 2023-yilda 87 297 ta yangi ish o'рни (15 971 usta, 71 326 shogird) yaratildi. Yaratilgan ish o'rinlarining 59 436 tasi (68%) ayollar, 38 659 tasi 44%) yoshlar hissasiga to'g'ri keladi.

2. Mahallabay ishlash va tadbirkorlikni rivojlantirish agentligining "Aholini tadbirkorlikka jalb qilish jamg'armasi" hisobidan 6 864 nafar ishsiz fuqarolarni hunarmandchilikka yo'naltirish va bandligini ta'minlash uchun 5 304 mln. so'm mablag'lar ajratildi.

3. Hunarmandchilik loyihalari dasturini shakllantirish va bu orqali soha vakillarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash maqsadida 2018-2021 yillarda jami 40 mingdan ortiq hunarmandchilik loyihalari uchun 1,1 trillion so'm miqdorida imtiyozli kreditlar ajratilgan, ajratilgan kreditlarni o'z muddatida qaytarish darajasi 89 foizni tashkil etib, bugunga qadar sohaga ajratilgan jami kreditlardan muddati kelgan 915 mlrd. so'mi tijorat banklariga qaytarilgan.

4. Hunarmandlarning xalq amaliy san'ati milliy katalogi yaratilib, faxriy va xalqaro ko'rgazma hamda tanlovlarda g'olib bo'lgan 353 nafar ustalar ushbu katalogga kiritildi. Shuningdek, 1,2 mingga yaqin hunarmandlar turizm reyestriga kiritilib, ushbu soha rivojiga munosib hissa qo'shib kelmoqda.

5. O'zbekistonning xorijiy davlatlardagi elchixona va vakolatxonalari ko'magida MDH, Yevropa va AQSH davlatlariga hunarmandchilikning kulolchilik, kashtachilik, zardo'zlik, yog'och

o'ymakorligi, gilamchilik va qo'lda gazlama to'qish yo'nalishlari bo'yicha jami 13,2 mln. AQSH dollari miqdoridagi mahsulotlar eksport qilindi.

6. Milliy hunarmandchilik mahsulotlarining onlayn savdosini yo'lga qo'yish uchun uzcrafts.uz, suzanishop.uz va ikatmarketing.com kabi internet magazinlari hamda ijtimoiy tarmoqlarda uzcraft.com kanal va guruhlarini tashkil etildi [4].

Hozirgi kunda bir-biridan farq qiluvchi ayrim xizmatlar toifalarini ajratish tendensiyasi mavjud va ushbu toifalar bo'yicha xizmatlarni quyidagicha tasniflash mumkin, Buni muallifimiz B.A. Ismailov quyidagicha tasnif keltirilgan (1-jadval):

1- Xizmatlarning muayyan belgilari bo'yicha turlarga ajratilishi[5]

№	Xizmatlarning tasnifiy belgilari	Xizmatlar turlari
1.	Xizmatlarning turlari bo'yicha	Ishlab chiqarish; taqsimlash; kasbiy; iste'mol (ommaviy); ijtimoiy.
2.	Moddiy-buyum mazmuniga ega xizmatlar	Moddiy ishlab chiqarish xizmatlari; nomoddiy xizmatlar.
3.	O'ziga xos xususiyatlariga ko'ra	Yangi iste'mol qiymatini yaratuvchi; tovarlarning iste'mol xususiyatini tiklovchi xizmatlar; shaxsiy tavsifdagi xizmatlar.
4.	Sezuvchanlik darajasi bo'yicha	Obyekt sifatida insonga yo'naltirilgan sezuvchan xizmatlar (sog'liqni saqlash, restoran, kafe, yo'lovchi transporti); obyekt sifatida tovarlar va buyumlarga yo'naltirilgan sezuvchan xizmatlar (kimyoviy tozalash, jihozlarni ta'mirlash); inson tafakkuriga yo'naltirilgan sezilmaydigan xizmatlar (ta'lim, teatr, muzey); sezilmaydigan aktivlar bilan bog'liq sezilmaydigan xizmatlar (huquqiy, sug'urta masalalari).
5.	Ishlab chiqaruvchining xarakteriga bog'liqligi bo'yicha	Insonlarga taqdim qilinadigan xizmatlar, mashina va mexanizmlarga taqdim qilinadigan xizmatlar.
6.	Xizmatlarni ko'rsatish vaqtida mijozlarning ishtirok etishga bog'liqligi bo'yicha	Mijozning ishtirokini talab qiluvchi xizmatlar (kosmetolog, shifokor); mijozning ishtirokini talab qilmaydigan xizmatlar (adabiyotlarni qidirish, maishiy xizmat buyumlarini ta'mirlash)
7.	Iste'molchilarning motivatsiyasiga bog'liq holdagi xizmatlar	Insonlarning shaxsiy zaruriyatini qondirishga mo'ljallangan xizmatlar (ta'lim, madaniyat, sport); korxonalar va tashkilotlarning jamoaviy ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan xizmatlar (ishbilarmonlik tavsifidagi xizmatlar); ijtimoiy ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan xizmatlar.

8.	Ishlab chiqaruvchilarning motivatsiyasiga bog'liq holdagi xizmatlar	Maqsad foydaga yo'naltirilgan xizmatlar; muayyan ijtimoiy samarani olishga yo'naltirilgan muhtojlarga yordam berish bo'yicha xizmatlar.
9.	Xizmat ko'rsatish shakllariga ko'ra	Tomonlarning kelishuv shartlari bilan muvofiqlikda xizmatlar olish huquqini taqdim qiluvchi hujjatga asoslangan xizmatlar; ish, dam olish, turar joylari bo'yicha; Vaqt oralig'ida amalga oshiriladigan shoshilinch xizmatlar; o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish.
10.	U yoki bu tarmoqqa tegishligiga ko'ra	Sog'liqni saqlash, ta'lim, maishiy, kommunal, turizm, ko'chmas mulk sohasidagi, bank, axborot, moliyaviy va boshqa turdagi xizmatlar.
11.	Samaradorlikni oshirishga ta'siri bo'yicha	Proressiv xizmatlar, subyektiv xususiyatga ega xizmatlar, individual xizmatlar.

Xizmatlarning har xil turlarida nomoddiy va moddiy elementlarning nisbati bir xil emas, bu an'anaviy va noan'anaviy xizmatlarni ajratib olishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://www.buxstat.uz/uploads/press-relizlar/2023/xizmat/xiz_avgust.pdf
2. Pardayev J. Xizmatlar sohasining ijtimoiy-iqtisodiy asoslari //TISU ilmiy tadqiqotlari xabarnomasi. – 2023. – T. 1. – №. 2. – C. 47-52.
3. <https://hunar.uz/>
4. <https://handicraftman.uz/o-zbekiston-respublikasi-hunarmand-uyushmasi-tomonidan-soha-kesimida-2022-yil-faoliyat-tahlili-va-2023-yildagi-asosiy-vazifalar-haqida/>
5. Hakimovich T. M. Xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanishining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati va tamoyillari //Gospodarka i Innowacje. – 2024. – T. 48. – C. 341-347.